HebrewBooks.org ©Moznaim Publishers. No commercial use allowed.

¹וישמע הכנעני מלך ערד מה שמועה שמע שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור ניתנה רשות להלחם בישראל והיינו דכתיב ²ויראו כל העדה כי גוע אהרן וא"ר אבהו אל תקרי ויראו אלא וייראו כדריש לקיש (א)דאמר ר"ל כי משמש בד' לשונות אי דילמא אלא דהא מי דמי התם כנען הכא סיחון תנא הוא סיחון הוא ערד הוא כנען סיחון שדומה (ב)לסייח במדבר כנען על שם מלכותו ומה שמו ערד שמו איכא דאמרי ערד שדומה לערוד במדבר כנען על שם מלכותו ומה שמו סיחון שמו ואימא ר"ה אייר לא סלקא דעתך דכתיב ³ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן וכתיב ⁴ויהי בשנה השנית בחדש השני (א) נעלה הענן מעל משכן העדות מדקאי בניסן וקרי לה שנה שנית וקאי באייר וקרי לה שנה שני' מכלל דר"ה לאו אייר הוא ואימא ר"ה סיון לא ס"ד דכתיב ⁵בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ואם איתא בחדש השלישי בשנה השנית לצאת וגו' מיבעי ליה ואימא תמוז ואימא אב ואימא אדר אלא אמר ר"א מהכא ⁶ויחל לבנות בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו מאי שני לאו שני לירח שמונין בו למלכותו מתקיף לה רבינא ואימא שני בחדש א"כ שני בחדש בהדיא הוה כתיב ביה ואימא בשני בשבת חדא דלא אשכחן שני בשבת דכתיב ועוד מקיש שני בתרא לשני קמא מה שני קמא חדש אף שני בתרא חדש תניא כוותיה דר' יוחנן מניין שאין מונין להם למלכים אלא מניסן שנא' ⁷ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים וגו' וכתיב ⁸ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וגו' (ג)[וכתיב ⁹ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש] וכתיב ¹⁰אחרי הכותו את סיחון וגו' ואומר וישמע הכנעני וגו' ואומר ויראו כל העדה כי גוע אהרן וגו' ואומר ויהי בחדש הראשון בשנה השנית וגו' ואומר ויהי בשנה השנית בחדש השני וגו' ואומר בחדש השלישי לצאת בני ישראל וגו' ואומר ויחל לבנות וגו' א"ר חסדא (ז)לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי אומות העולם מתשרי מנינן שנא' ¹¹דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסליו שנת עשרים וגו' וכתיב ¹²ויהי בחדש ניסן שנת עשרי' לארתחשסתא וגו' מדקאי בכסליו וקרי ליה שנת עשרים וקאי בניסן וקרי ליה שנת עשרים מכלל דר"ה לאו ניסן הוא בשלמא היאך מפרש דלארתחשסתא אלא האי ממאי דלארתחשסתא דילמא

למנינא

אלא ויראו. נתגלו: **כדריש לקיש.** כי גוע נתינת טעם הוא לדבר שלפניו נתגלו העדה לפי שגוע אהרן. שלשון כי בד' לשונות משמש במקרא פעמים בא במקום אם פעמי' בא במקום דילמא שמא פעמי' בא במקום דהא שנותן טעם לדבר פעמים בא במקום אלא וסותר את דבור שלפניו. כי יהיה להם דבר (שמות יח) כי תפגע (שם כג) כי יקרא קן (דברים כב) כולן לשון אם הם וכן כי תבאו (שמות יב) כי תלכון (שם ג) כי תכלה (דברים כו) כי תשא (שמות ל) וכל המשמשין במקום כאשר ובמקום אשר כולן לשון אם הם שמצינו בכמה מקומות אם משמש לשון כאשר ולשון אשר כמו ואם יהיה היובל (במדבר לו) שהרי בודאי יהיה ואם תקריב מנחת בכורים (ויקרא ב) הרי זה וכאשר תקריב שהרי חובה הוא וכן אם כסף תלוה (שמות כב) אם יבלענו ממקומו (איוב ח) המדבר בשלות רשעים. דילמא כגון כי תאמר בלבבך (דברים ז) שמא תאמר רבים הגוים האלה לא תאמר כן לא תירא מהם כי תאמרו מה נרדף לו (איוב יט) וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית (ויקרא כה) כי תראה חמור שונאך וחדלת (שמות כג) (ה)(כי תראה והתעלמת) והרבה כאלו לשון שמא הן. לא צחקתי כי יראה (בראשית יח) ה"ז לשון דהא לפי שיראה. ויאמר לא כי צחקת (שם) ה"ז לשון אלא. כי גוע אהרן כשאתה קורא ויראו הרי זו לשון דהא הודו לה' כי טוב (תהלים קיח) שהרי טוב. לא תקפוץ את ידך וגו' (דברים טו) אלא פתוח תפתח: **סייח.** עייר בן סוס: **ערוד.** חמור הבר: **ואימא אב ואימא אדר.** דכל חדשים שבין אב לשבט פקע לן לעיל מדקאי באב וקרי ליה שנת ארבעים כו': **מאי שני.** דהדר כתב פעם אחרת בקרא בשני מהכא שמעי' דשני לירח שמונין בו למלכים: **שני בחדש בהדיא הוי כתיב ביה.** כדכתיב בכמה מקומות באחד לחדש וכתיב בשנה השלישית בעשור לחודש: **שני בשבת לא אשכחן דכתיב ביה קרא.** דהדר ביה קרא בשני: **תניא כוותיה דר' יוחנן.** בכולי קראי דאייתי לעיל:

ויבא

וישמע הכנעני מלך ערד. במדרש(ו) אמרינן דהיינו עמלק כמו שיסד הפייט בפזמון של פרשת זכור כסות ולשון שינה היות כמלך ערד אבל מ"מ דייק שפיר דהוה סיחון קיים מדשינה עמלק עצמו לבא כדמותו ונראה דמההוא דמסעי קא דריש דלאי מההוא דחקת דהא מפרש דשמע כי בא ישראל דרך האתרים ורש"י לא דק בפי' חומש:

אלא וייראו כדר"ל. כלומר שנתגלו לפי שמת אהרן והיינו בלשון דהא דאי אמרת ויראו לשון ראייה אין מתיישב לפרש האי כי בשום (ז)[אחד] מהנך בארבע לשונות מיהו קשיא דילמא לשון כאשר (ב) כלומר ויראו כאשר גוע אהרן כמו ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו (בראשית נ) ויראו פלשתים כי מת גבורם (שמואל א יז) ושמא אין מתיישב כאן כמו בהני והא דמפרשינן קראי בלשון כאשר כמו כי בא סוס פרעה (שמות טו) כי תרבו ופריתם (ירמיה ג) אין זה לשון חמישי כדפירש בקונטרס דכי תבא וכי תלכון כי תשא כי תכלה וכל המשמשין בלשון כאשר לשון אם הם משמשין שמצינו בכמה דוכתי אם משמש בלשון כאשר כמו ואם יהיה היובל הרי זה כאשר יהיה שהרי ודאי יהיה וכן ואם תקריב מנחת בכורים ה"ז כאשר תקריב שהרי הוא חובה ומה שפי' כאן בקונטרס כל המשמש בלשון אשר לשון אם הם לא יתכן ובסוף המגרש (גיטין דף צ.) פירש בקונטרס שהם לשון דהא וכן עיקר:

אי דילמא אלא דהא. כי ימצא כי יקרא כי תראה כי תפגע כולם ל' אם הם וכן רובם כי תאמר בלבבך אין צריך לפרש בלשון אם דהוה משמע לשון אם תאמר לא תירא הא אם לא תאמר תירא וע"כ לשון דילמא הוא כלומ' שמא תאמר בלבבך רבים הגוים וגו' לא תאמר כן וכן (ה)כי תאמר מה נרדף לו וכי תאמרו מה נאכל כי תראה חמור שונאך כי גוע אהרן דמשמע לשון דהא והיינו לשון אשר:

ערד שמו. ופשטיה דקרא ערד שם המדינה או שם עירו:

וקאי באייר וקרי ליה שנה השנית. ואין לומר דקרא דאייר להקמת המשכן הוא דקחשיב ולעולם ר"ה אייר דאמר שנה השנית לג"ש כדאמר לעיל גבי שנת מ' ושנת כ' ומיהו הוה מצי לאתויי קרא דפרשת במדבר סיני ולא הוה צריך לגזרה שוה זו דמפרש ביה קרא באחד לחדש [השני] בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים (במדבר א):

שני בשבת לא אשכחן. והא דכתיב ויהי בוקר יום שני (בראשית א) מפרש בירושלמי אין למדין מברייתו של עולם כלומר דלאו אשבת קאי אלא שהיה יום שני לברייתו של עולם:

תניא כוותיה דר' יוחנן. לאו לאפוקי דר' אלעזר דהא מייתי נמי דר' אלעזר בהך ברייתא וקרא דר' אלעזר לא סגי דהוה אמינא לשלמה ודאי הוי שני לירח שמונין לו למלכותו לפי שעמד בניסן אבל לשאר מלכים לא להכי צריך נמי דמקיש ליציאת מצרים:

מכלל דניסן לאו ראש השנה. אע"פ שיש כמה חדשים בין ניסן לתשרי שיש לומר שהם ראש השנה מ"מ הואיל דאפיקתיה מניסן אוקמיה אתשרי דאשכחן דהוה ראש השנה לכמה דברים לשמיטין וליובלות (ג):

למנינא

מסורת הש"ס

א) גיטין ל. תענית ט. שבועות מט: [פסחים לג:], ב) [פי' שהוא קל ברגליו ערוך], ג) רש"א, ד) [לקמן ח.], ה) ח"מ מ"ז, ו) [תנחומא פ' חקת], ז) ח"מ, ח) [איוב יט],

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן: (ב) תוס' ד"ה אלא כו' דילמא לשון כאשר הוא כלומר: (ג) ד"ה מכלל כו' לשמיטין וליובלות לנטיעה ולירקות והס"ד:

◆

מוסף רש"י

אל תקרי ויראו אלא וייראו. ועל לשון זה נופל לשון דהא, לפי שהוא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו, למה וייראו לפי שהרי מת אהרן (במדבר כ כט). **כי משמש בארבע לשונות.** במקום ארבע לשונות הללו נכתב כי בתורה, במקום אם במקום פן במקום אלא במקום אשר (גיטין צ. עי"ש בארוכה) כל מקום שצריך לדרוש כי, בין לענין דרשה בין למשמעות המקרא, תוכל לשנותו באחד מהני ארבע לשונות, דלשון כי משמע בכולם, וכן וכל וגרס ואוי בכלל הני ד' הן, והאי דכי גוע אהרן משמש בלשון דהא, ושמעינן מינה טעמא דקרא דמה טעם נתראו דהא מית, שהרי מת אהרן, וריש לקיש לא אתי למימר דלא מתרגמינן שום כי בעולם אלא באחד מהני לשונות, אלא אפילו מתרגם ארי דרשינן משמעותיה כמשמעות דהא, ומאן דמתרגם וחזיאו כל כנישתא דהא מית, טועה הוא דאם כן ואתחזיאו מיבעי ליה, ויראו כל העדה במשקל ויראו ראשי הבדים וירפו המים, ויעלו מעל משכן קרח (תענית ט.)

◆

רבינו חננאל

וישמע הכנעני מלך ערד, ותנא הוא ערד הוא סיחון, ומה שמועה שמע, שמע כי מת אהרן ונסתלקו ענני הכבוד, וכתיב ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש וגו' אחרי הכותו את סיחון, שמע מינה אחר מיתתו של אהרן זה המעשה, וקאי בשבט וקרי לה שנת ארבעים, שמע מינה דראש שנה שמונין ליציאת מצרים לאו תשרי הוא. ואימא ראש השנה אייר. ודחינן לא סלקא דעתך כול'. ואימא סיון ודחינן לא ס"ד כול'. ואקשינן ואימא תמוז ואימא אב ואימא אדר, ולמה הניח אלול ותשרי ומרחשון וכסליו וטבת, לפי שבפירוש דחאם המקרא, הוא שאמרנו מדקאי באב במיתת אהרן וקרי לה שנת ארבעים, וקאי בשבט וקרי לה שנת ארבעים, שמע מינה כי מאב ועד שבט אין אחד מהן ראש השנה, שאילו היה אחד מהן בראש השנה, בארבעים ואחת הוה ליה למיכתב, אלא ודיי בהני כולהי ליכא לספוקא בחד מיניהו דהוא ראש השנה. ובתמוז ובאב ובאדר לא מצא פסוק לדחות. ואמר ר' אלעזר מהכא ויחל לבנותו בחדש השני בשני בשנת ארבע למלכותו.

רבינו חננאל (המשך)

מקיש שני בתרא לשני קמא, מה שני קמא חדש אף שני בתרא חדש שמע מינה מדאייר הוא חדש שני שמונין בו למלכותו, ראש השנה למלכותו ניסן. **תניא** כוותיה דר' יוחנן מנין למלכים שאין מונין להן אלא מניסן שנאמר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה וגו'. **אמר רב חסדא לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי** אומות העולם מתשרי מנינן, דכתיב דברי נחמיה בן חכליה ויהי בחדש כסליו [בשנת עשרים] וגו'. וכתיב ויהי בחדש ניסן שנת עשרים לארתחשסתא המלך, וגמר שנת עשרים שנת עשרים לגזירה שוה, מה זה שנת עשרים לארתחשסתא אף זה שנת עשרים לארתחשסתא, ומדקאי בכסליו וקרי לה שנת עשרים וקאי בניסן וקרי לה שנת עשרים, מכלל דראש שנה שלהם לאו ניסן, דאי לא, שנת עשרים ואחת הוה ליה למיכתב כול' (א) ופשוטה היא.

תורה אור השלם

1. וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֲרָד יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בָּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁבְּ מִמֶּנּוּ שֶׁבִי: במדבר כא א
2. וַיִּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי גָוַע אַהֲרֹן וַיִּבְכּוּ אֶת אַהֲרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כֹּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: במדבר כ כט
3. וַיְהִי בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הוּקַם הַמִּשְׁכָּן: שמות מ יז
4. וַיְהִי בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ נַעֲלָה הֶעָנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת: במדבר י יא
5. בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִישִׁי לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם בַּיּוֹם הַזֶּה בָּאוּ מִדְבַּר סִינָי: שמות יט א
6. וַיָּחֶל לִבְנוֹת בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשֵּׁנִי בִּשְׁנַת אַרְבַּע לְמַלְכוּתוֹ: דברי הימים ב ג ב
7. וַיְהִי בִשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת לַייָ: מלכים א ו א
8. וַיַּעַל אַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֶל הֹר הָהָר עַל פִּי יְיָ וַיָּמָת שָׁם בִּשְׁנַת הָאַרְבָּעִים לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ: במדבר לג לח
9. וַיְהִי בְּאַרְבָּעִים שָׁנָה בְּעַשְׁתֵּי עָשָׂר חֹדֶשׁ בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֹתוֹ אֲלֵהֶם: דברים א ג
10. אַחֲרֵי הַכֹּתוֹ אֵת סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבּוֹן וְאֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּעַשְׁתָּרֹת בְּאֶדְרֶעִי: דברים א ד
11. דִּבְרֵי נְחֶמְיָה בֶּן חֲכַלְיָה וַיְהִי בְחֹדֶשׁ כִּסְלֵיו שְׁנַת עֶשְׂרִים וַאֲנִי הָיִיתִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה: נחמיה א א
12. וַיְהִי בְּחֹדֶשׁ נִיסָן שְׁנַת עֶשְׂרִים לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ יַיִן לְפָנָיו וָאֶשָּׂא אֶת הַיַּיִן וָאֶתְּנָה לַמֶּלֶךְ וְלֹא הָיִיתִי רַע לְפָנָיו: נחמיה ב א

(א) נראה דחסר וצ"ל וממאי דמעשה דכסליו קדים וכו' לא ס"ד וכו' ופשוטה היא.